

ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНО-СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ (реферативний огляд)

**Упорядник
Агалець І.О.,**

канд. пед. наук, доцент, старший науковий співробітник відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Кризові явища у суспільстві призводять до виникнення професійних і соціальних конфліктних ситуацій, обумовлюють прояв деструктивних форм поведінки і викривленого ціннісного ставлення до себе і до навколишнього світу. У зв'язку з цим проблема розв'язання конфліктів залишається в центрі уваги вчених.

Визнання конфлікту неминучим явищем повсякденного життя актуалізує проблему розвитку конкретних норм і правил поведінки у конфліктних ситуаціях, а також індивідуально-особистісних якостей, які сприяють конструктивному вирішенню проблем різного типу.

Здатність будувати конструктивні відносини з оточуючими і ефективно долати конфліктні ситуації є важливим показником розвитку людини. Характерні для кожної особистості способи поведінки в конфліктних ситуаціях виникають на всіх етапах її соціалізації, в процесі активного опанування нею соціо професійних відносин, її інтеграції у широку систему міжособистісних взаємин.

Особливо важливим з цього погляду є формування професійних знань, вмінь та навичок освітянина, оскільки певна ступінь конфліктологічності є однією із особливостей педагогічної взаємодії. Зіткнення суб'єктів педагогічного процесу виступає частиною навчально-виховних ситуацій, в яких конфліктність стає відображенням закономірності педагогічної взаємодії суб'єктів освіти. Працюючи з колективом освітянин, як правило, знаходиться у психічній напрузі, оскільки він повинен ефективно регулювати як свою поведінку, так і поведінку інших суб'єктів професійної діяльності у різних ситуаціях. Під час педагогічної взаємодії інколи виникає відсутність взаєморозуміння між усіма учасниками педагогічного процесу: учнівською або студентською молоддю, їх батьками, колегами та адміністрацією. Саме конфліктологічна компетентність передбачає здатність освітянина ефективно взаємодіяти з іншими людьми, досягати консенсусу, запобігати, локалізувати і

розв'язувати проблемні й конфліктні ситуації на засадах гуманності, толерантності, відповідальності, співпраці.

Сучасна освітня діяльність базується на ґрунтовних наукових та практичних досягненнях з проблем розвитку конфліктологічної компетентності фахівця. Ці розроблення набувають окремого науково-практичного статусу, зокрема тоді, коли йдеться про виникнення конфліктів у підсистемах «вчитель – учень», «освітянин – освітянин», «вчитель – адміністрація».

У психолого-педагогічній сфері питанням цієї проблематики присвячено праці, в яких: запропоновано різні тлумачення загальних положень компетентності, наведено низку визначень конфліктологічної компетентності, обґрунтовано семантичні та смислові відмінності цієї компетентності від компетенцій, наведено складові конфліктологічної компетентності, суттєво розширено характеристики конфліктологічної компетентності.

Науковці розглядають конфліктологічну компетентність різноаспектно, наприклад, як когнітивно-регулятивну підсистему професійно значущої сторони особистості викладача, що включає відповідні спеціальні знання, вміння та навички управління конфліктними явищами й усунення негативних наслідків конфліктів; як розкриття особливостей педагогічних конфліктів; як невід'ємну складову частину загальної комунікативної компетентності, що включає в себе рівень обізнаності про діапазон можливих стратегій поведінки у конкретній життєвій ситуації тощо.

Отже, багато досліджень присвячено вивченню психологічних детермінант конфліктної поведінки, різновидів таких девіацій, типології конфліктів, закономірностей їх виникнення та локалізації. Тому проблема створення повноцінного інструментарію задля застосування наукового підходу до вивчення і вирішення конфліктологічної компетентності як складової професійно-соціальної педагогічної компетентності залишається.

Метою огляду є висвітлення результатів численних досліджень з проблематики розвитку конфліктологічної культури освітян та вдосконалення їхньої міжособистісної взаємодії, що може посприяти більш глибокому розумінню природи психолого-педагогічних процесів і явищ, покращенню психологічного клімату у навчально-педагогічних колективах та соціумі в цілому.

I. ПІДГОТОВКА ОСВІТЯН ДО ПОДОЛАННЯ ВЕРБАЛЬНО-КОНФЛІКТНОЇ СИТУАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД

1. Особливості вияву організаційних конфліктів у професійно-технічних навчальних закладах / Л. М. Карамушка, О. Б. Радченко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. – Київ, 2012. – Т. 1, Вип. 35. – С. 78–82. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsub_2012_1_35_19 (дата звернення: 11.07.17).

Розглянуто проблему підготовки інженерно-педагогічних працівників для системи професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ). Висвітлено особливості вияву організаційних конфліктів у професійно-технічних навчальних закладах. Представлено методика та результати дослідження, що

проводилися на основі анкетування майстрів виробничого навчання, викладачів загальноосвітніх та спеціальних дисциплін ПТНЗ м. Донецька та м. Шахтарська Донецької області. Охарактеризовано види, особливості перебігу та підходи до управління організаційними конфліктами у ПТНЗ. Проаналізовано вплив організаційно-професійних та соціально-демографічних чинників на організаційні конфлікти. Констатовано: більшість організаційних конфліктів у ПТНЗ виявилися горизонтальними та короткостроковими, конструктивні і деструктивні конфлікти трапляються з однаковою кількістю; аналіз конкретних ситуацій показав, що в більшості конфліктів лежать суперечності у питаннях роботи; в ПТНЗ проблемі управління конфліктами відзначається недостатня інформованість працівників про конфлікт взагалі, про закономірності його виникнення та перебіг; на вияви організаційних конфліктів у ПТНЗ впливають організаційно-професійні та соціально-демографічні чинники (посада, освіта, вік членів колективу); ступінь конфліктності вищий у взаємодії між професійними групами майстрів виробничого навчання і викладачів, ніж у середині цих груп чи у вертикальній взаємодії між керівниками та підлеглими; у випробуваних з вищою освітою відсутні конфлікти з викладачами, у випадку, коли організаційні конфлікти мали місце, то вони вирішують їх конструктивно, на відміну від членів колективу з середньо-спеціальною освітою; найбільше конфліктів спостерігається у середній віковій групі (41-50 років), з віком відбувається більш деструктивне вирішення конфлікту.

Ключові слова: професійно-технічні навчальні заклади, організаційні конфлікти, організаційно-професійні чинники, соціально-демографічні чинники.

2. Психологічні особливості конфліктної поведінки студентів вищих навчальних закладів / О. П. Грибок // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. – Київ, 2012. – Вип. 14. – С. 112–119. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2012_14_17 (дата звернення: 11.07.17).

Розглянуто основні тенденції конфліктності, що виникають у студентському середовищі. Здійснено теоретичний аналіз наукової літератури з означеного питання. Розкрито причини конфліктів студентів. Наголошено, що період навчання у вищому навчальному закладі – це період отримання знань, умінь, навичок, освіти, професійної кваліфікації; етап узгодження бажань, можливостей, активної суспільної діяльності, що характеризується різноманітними видами активності, більш розвинутою системою соціальних зв'язків і відносин. На основі результатів емпіричних досліджень виявлено типові стереотипні образи студентської молоді, які відрізняються конфліктною поведінкою. Встановлено, що більшість студентів схильні до вербальної агресії, яка є вираженням негативних відчуттів як через форму (суперечка, крик), так і через зміст словесних відповідей (погроза, прокляття). Сформовано та запропоновано шляхи психологічної корекції конфліктної поведінки серед студентів та оптимізації міжособистісних їх стосунків, за умов негативного впливу деструктивно-конфліктних студентів. Зроблено висновок, уникнути конфліктів неможливо, але є спосіб уникнути

їхнього руйнівного впливу на взаємодію людей – навчитися вибирати ефективні стратегії врегулювання конфліктних ситуацій, що дозволяють не тільки конструктивно вирішувати виникаючі проблеми, але й зберігати міжособистісні відносини на високому рівні.

Ключові слова: навчальна діяльність, середовище, причини конфліктів, адаптація, міжособистісні стосунки, міжособистісна взаємодія, профілактика, навчальна група.

3. Підготовка майбутніх учителів до запобігання і вирішення конфліктів у професійній діяльності як педагогічна проблема / Т. Ю. Осипова, К. В. Розум // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. Серія 16, Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2012. – Вип. 15. – С. 149–155. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2012_15_34 (дата звернення: 09.05.17).

Висвітлено проблему формування готовності майбутніх учителів гуманітарного профілю до запобігання і розв'язання конфліктів у процесі їхньої професійної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі. Акцентовано увагу на важливості набуття вміння долати конфлікти й попереджувати їх виникнення як необхідної якості вчителів, діяльність яких насичена різноманітними конфліктними ситуаціями, що виникають у процесі спілкування з учнями, їхніми батьками, колегами, адміністрацією навчального закладу. Представлено аналіз підходів сучасних науковців з питань конфліктів у педагогічних системах. Зауважено, що у вищих педагогічних навчальних закладах недостатньо часу відводиться на вивчення конфліктології. Наголошено, що під час навчання майбутніх учителів гуманітарного профілю увагу слід приділити набуттю студентами знань і вмінь виявлення причин конфліктів, недопущенню переходу педагогічних ситуацій, що виникають у конфлікті. Виокремлено основні типи конфліктних ситуацій, що вимагають розв'язання у процесі педагогічної діяльності; причини конфліктів. Описано етапи запобігання конфліктам, раннього запобігання й випереджального їх розв'язання. Відзначено, що запобігання виникненню конфлікту – це комплекс заходів, спрямованих на відтягування чи недопущення його виникнення та на зниження деструктивного впливу наслідків конфлікту на різні сторони соціальної системи. Наголошено, що стратегія запобігання конфліктам включає в себе систему конкретних дій, сукупність етапів і методів управління конкретними процесами суперечливих взаємин суспільних суб'єктів. Зазначено, що поняття «конфліктологічна компетентність» і «конфліктологічна готовність» науковцями розглядаються як складові конфліктологічної культури особистості. Узагальнено, що конфліктологічна культура майбутніх учителів є важливою складовою їхньої професійної культури, від сформованості якої залежить успішність навчально-виховного процесу загальноосвітнього закладу.

Ключові слова: конфліктні ситуації, конфліктологічна компетентність, конфліктна поведінка, запобігання конфліктам, конфліктологічна готовність, конфліктологічні вміння.

4. Формування конфліктологічних компетенцій у студентів вищих навчальних закладів / О. Цісецький // Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України : наук. журн. – Тернопіль, 2012. – Вип. 17. – С. 56–59. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rarpsu_2012_17_12 (дата звернення: 11.07.17).

Висвітлено питання теоретичного обґрунтування суті, структури, функцій конфліктологічних компетенцій студента та розробці системи їх формування і розвитку. Визначено низку педагогічних умов з формування конфліктологічних компетенцій в управлінні конфліктами у студентів ВНЗ: формування ціннісних орієнтацій гуманістичного спілкування і комунікативних якостей при вирішенні виробничих завдань; інтеграція знань, отриманих в ході професійної підготовки, при впровадженні і вивченні спецкурсу «Управління конфліктами в організації», закріплення досвіду ділового спілкування шляхом застосування інтерактивних методів навчання при вивченні економічних дисциплін. Обстоюється, що впровадження спеціального курсу «Управління конфліктами в організації» сприятиме формуванню знань про конфлікти та інтеграції, знань, отриманих в ході професійної підготовки при вивченні інших дисциплін. Представлено методичку реалізації педагогічних умов, яка припускає, що, з одного боку, вони є відносно самостійними, а з іншого – взаємопов'язаними, обумовлюють одне одного і впливають на результат в даному поєднанні, так як складають єдиний комплекс. Зазначено, що інтерактивні методи навчання, засновані на груповій і суб'єкт-суб'єктній взаємодії, зворотному зв'язку між її учасниками, досвіді взаємодії в конфлікті, на грі або аналізі ситуацій, сприяють активізації навчального процесу та закріпленні отриманих знань з управління конфліктами. Визначено, що конфліктологічна компетентність студента представляє собою структуровану систему знань про конфлікти та умінь управляти ними і переживань, що визначають успішність регуляції його діяльності та поведінки.

Ключові слова: студент, компетенція, компетентність, педагогічні умови, ціннісні орієнтації, інтерактивні методи навчання, конфліктологічні компетенції.

5. Роль конфліктологічної компетентності керівника у створенні безпечних психологічних умов праці у педагогічному колективі / І. М. Матійків // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутрішніх справ : зб. наук. пр. серія психологічна. – Львів, 2012. – Вип. 2(1). – С. 434–444. – Бібліогр.: 17 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_2\(1\)_53](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_2(1)_53) (дата звернення: 09.05.17).

Розглянуто питання теоретичного обґрунтування поняття «конфліктологічна компетентність керівника навчального закладу» та шляхів її формування. Уточнено поняття конфліктологічної компетентності керівника навчального закладу в контексті компетентного підходу. Виокремлено функціонально пов'язані між собою та взаємообумовлені компоненти конфліктологічної компетентності: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативний, рефлексивний, емоційно-вольовий. Визначено

структуру та психологічні характеристики конфліктологічної компетентності. Розроблено орієнтовний перелік основних конфліктологічних компетенцій керівника освітнього закладу. У вигляді таблиці наведено короткий сценарій тренінгу «Переговори та посередництво в організаційних конфліктах» як засобу формування конфліктологічної компетентності керівників і профілактики конфліктів у педагогічному колективі. Наголошено, що включення тренінгу в програму курсів підвищення кваліфікації для керівників сприятиме формуванню їхньої конфліктологічної компетентності, і, як наслідок, створенню здорового й безпечного соціально-психологічного клімату в колективі, який вони очолюють.

Ключові слова: конфлікт, управління конфліктами в освітньому закладі, конфліктологічна компетентність керівника, компетенції, безпечні психологічні умови праці, соціально-психологічний клімат.

6. Педагогічний конфлікт та методи його подолання
/ О. В. Мельнікова // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика = Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice* : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, Н.-д. ін-т духов. розв. людини, каф. «ЮНЕСКО» «Духов.-культ. цінності вихов. та освіти». – Северодонецьк: [б. в.], 2012. – Вип. 1. – С. 119–126. – Бібліогр.: 3 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2012_1_13 (дата звернення: 14.07.2017).

Розглянуто проблему конфлікту між педагогом та учнем як спосіб навчання розв'язування конфліктних ситуацій. Акцентовано увагу на прикладах конфліктів вчинків, що пов'язані з особливостями поведінки окремих учнів як у навчальних, так і у позанавчальних ситуаціях. Проаналізовано основні поняття педагогічного конфлікту, ситуації, які мають вплив на майстерність викладача у подоланні складних педагогічних рішень. Виокремлено специфічні характеристики педагогічних конфліктів у сфері соціальної взаємодії. Наведено характеристику, типологію і методологію розв'язання конфліктних ситуацій. Зазначено, що конфлікти в середовищі учнів обумовлені важливою особливістю віку і соціального статусу: учні вважають себе дорослими і намагаються поводити себе відповідним чином, учні перебувають в повній або частковій матеріальній залежності від своїх батьків. Це не дозволяє їм знайти однакове становище з дорослими, тому в середовищі однолітків вони намагаються компенсувати свою незадоволеність становищем агресивної форми поведінки, демонструючи свою дорослість перед тими, хто у фізичному або особистісному плані слабше від них. Сформульовано висновок про те, що великий вплив на конфліктну поведінку учнів надає особистість педагога, а саме: стиль взаємодії педагога з іншими учнями є прикладом для відтворення у взаєминах з однолітками; педагог зобов'язаний втручатися в конфлікти учнів, регулювати їх.

Ключові слова: конфлікт, викладацька діяльність, суперечності, синдром психічного вигорання, мотиви, аналіз, причини конфлікту, конфліктні ситуації, вирішення конфлікту.

7. Соціально-педагогічні конфлікти у вищому навчальному закладі – причини виникнення та шляхи розв’язання / О. Б. Біленька, Т. В. Чайківський // Наук. вісн. НЛТУ України : зб. наук.-техн. пр. – Львів, 2013. – Вип. 23.12. – С. 385–389. – Бібліогр.: 3 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2013_23 (дата звернення: 11.07.17).

Розглянуто проблему підвищення ефективності освітнього процесу на базі попередження та урегулювання проблемних ситуацій у професійній діяльності педагогічних колективів ВНЗ. На основі аналізу наукових джерел визначено сутність конфлікту та проблемних ситуацій. Прослідковано, що за своєю природою сама по собі професійна освітня (викладацька) діяльність як одна із сфер взаємодії у суспільстві значною мірою підпадає конфліктному протистоянню. Доведено, що індивідуально-психологічні особливості учасників освітнього процесу створюють причини конфліктних ситуацій (об’єктивні й суб’єктивні) у навчальному процесі. Акцентовано увагу на методиці врегулювання конфлікту. Констатовано, що впродовж тривалого часу були відсутні єдині погляди на природу та причини виникнення конфліктів; не визнавався сам факт існування суперечностей; сама наявність конфліктів сприймалася як негативне явище, що заважало нормальному функціонуванню педагогічної системи та спричинило її структурні порушення. Виділено типи педагогічних конфліктів за спрямованістю. Виокремлено фактори, що впливають на конфлікт. Сформульовано висновок, що процес управління конфліктами залежить від багатьох факторів, значна кількість яких погано піддається керуючому впливу; проблема соціально-педагогічних конфліктів у вишій базується на потребах та мотиваціях поведінки студентського середовища; розкриваючи сучасні соціальні студентські риси, потрібно враховувати зміни, що відбуваються в самому суспільстві: трансформацію його основних інститутів, головних цінностей.

Ключові слова: *конфліктна ситуація, освітній процес, педагогічна система, мотивація, психолого-педагогічні конфлікти, соціальні конфлікти, ділові конфлікти.*

8. Формування конфліктологічної культури майбутніх соціальних педагогів у процесі соціально-педагогічної практики / О. Бартків // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : Педагогічні науки : наук. журн. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2013. – № 7. – С. 165–170. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2013_7_38 (дата звернення: 09.05.17).

Розглянуто можливості видів соціально-педагогічної практики для формування конфліктологічної культури студента. Відзначено, що конфліктологічна культура соціального педагога займає ключову позицію в ієрархії структури професійної культури, вона синтезує всі її складники, актуалізуючись і виявляючись відповідно до потреб у безпеці, визнанні, престижі, самоактуалізації в професійних конфліктних ситуаціях і конфліктах. Розкрито особливості формування конфліктологічної культури студентів – майбутніх соціальних педагогів у процесі соціально-педагогічної

практики. Акцентовано увагу на тому, що кожен вид соціально-педагогічної практики спрямований на формування певного складника конфліктологічної культури соціальних педагогів, серед яких – конфліктологічна компетенція, конфліктологічна готовність та конфліктологічна компетентність. Зазначено, що вищий рівень сформованості конфліктологічної компетентності і є конфліктологічною культурою особистості. На основі аналізу поглядів учених визначено сутність конфліктологічної культури соціальних педагогів. Наголошено на значенні сформованості конфліктологічної культури як складника педагогічної майстерності майбутніх соціальних педагогів під час різних видів соціально-педагогічної практики, яка дає можливість включитися до активного пошуку власних професійних знахідок в організації соціально-педагогічної взаємодії на високому рівні. Кожен вид соціально-педагогічної практики сприяє цілісному формуванню конфліктологічної культури майбутнього соціального педагога. Сформульовано висновок про те, що фахівець, який володіє конфліктологічною культурою, підготовлений до професійної діяльності на всіх рівнях ускладнень: від міжособистісних (конфліктні ситуації і конфлікти із суб'єктами професійної діяльності) до внутрішньоособистісних (подолання внутрішньоособистісних ролевих, когнітивних, мотиваційних конфліктів).

Ключові слова: конфліктологічна культура, конфліктологічна компетенція, конфліктологічна готовність, конфліктологічна компетентність, соціально-педагогічна практика.

9. Компетентнісний підхід до конфліктологічної підготовки педагогів / І. Л. Холковська // Наук. зап. каф. педагогіки : зб. наук. пр. – Харків, 2013. – Вип. 31. – С. 323–330. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2013_31_48 (дата звернення: 09.05.17).

Розкрито сутність компетентнісного підходу у контексті підготовки майбутніх учителів до попередження та розв'язання конфліктів. Зауважено, що формування конфліктологічної компетентності не обмежується набуттям навичок, а й передбачає створення певних світоглядних та ціннісних установок. Визначено конфліктологічну компетентність як інтегративну якість особистості педагога, яка містить систему знань про конфлікт, способи взаємодії і стратегії поведінки у конфлікті та способи вирішення конфлікту; вміння і навички взаємодії у конфлікті на засадах діалогу, співпраці, взаємодії; здатність до реалізації діалогових моделей взаємодії для конструктивного розв'язання конфлікту на основі співпраці; ціннісні та світоглядні установки, що спрямовані на гармонізацію відносин, співпрацю, діалог, толерантність, терпляче ставлення до іншої точки зору, творчість і самовдосконалення. Виокремлено компоненти та функції конфліктологічної готовності вчителя. Констатовано, що інтегративним показником сформованості конфліктологічної компетентності є ступінь усвідомленості використання діалогічних моделей взаємодії в умовах конфлікту, вибір конструктивних стратегій поведінки в конфлікті і конструктивних способів розв'язання конфліктів на основі діалогу та співпраці.

Ключові слова: конфлікт, компетентність, компетентнісний підхід, конфліктологічна готовність учителя, професійна компетентність, конфліктологічна компетентність.

10. Емпатія як ефективний інструмент управління конфліктами в системі інноваційного розвитку закладів освіти / А. І. Бережний // Економіка будівництва і міського господарства : наук. журн. – Макіївка, 2013. – Т. 9, № 3. – С. 229–234. – Бібліогр.: 14 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ebimg_2013_9_3_11 (дата звернення: 11.07.17).

Висвітлено проблему визначення перспективних методів і інструментів мінімізації конфліктних ситуацій в процесі впровадження інновацій між органами законодавчої влади і суб'єктами економічних стосунків – керівниками вищих навчальних закладів. Розглянуто погляди філософів, психологів, соціологів та інших дослідників щодо дослідження феномену конфлікту. Висунуто методологічну точку зору про те, що соціальний конфлікт можна представити як єдину квінтохотомічну систему – «влада – суб'єкти економічних стосунків – інтереси – дії – реакція». Наголошено, що для ефективного управління вирішення конфлікту необхідний реальний аналіз умов, причин, вивчення учасників протистояння, що дозволяє визначити мету діагностичної роботи, розробити комплекс конкретних завдань, відібрати і вивчити персонал, зосередити засоби, вибрати ефективні методи роботи, використовувати відповідну ситуації техніку і методіку діагностики. Відзначено, що в процесі впровадження інновацій між суб'єктами економічних відносин виникають суперечності, які переростають в конфлікти при зміні принципів стабільного функціонування системи. Обґрунтовано необхідність перегляду методів та інструментів прийняття управлінських рішень з метою мінімізації конфліктних ситуацій в процесі впровадження інновацій між органами законодавчої влади та суб'єктами економічних відносин. Акцентовано увагу на тому, що для успіху у вирішенні конфлікту слід використовувати комплекс як загальнонаукових, так і соціологічних методів і інструментів, які при синтезі утворюють ефективний механізм управління конфліктами. Запропоновано використовувати в роботі трирівневу модель механізму емпатії, в основу якого покладена методіка діагностики емпатії – тест А. Мехрабієна і Н. Епштейна. Обстоюється позиція про те, що емпатія є ефективним механізмом підвищення ефективності вирішення конфліктів між органами державної влади та керівниками вищих навчальних закладів у процесі інноваційного розвитку освітніх закладів.

Ключові слова: емпатія, конфліктні ситуації, управління конфліктом, заклади освіти, суб'єкти емпатії, регулювання конфліктів, етичні цінності, конфліктна взаємодія.

11. Соціальне партнерство в освіті: конфліктний підхід як методологічна орієнтація / Н. В. Шевченко // Вісн. Нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. – Харків, 2013. – № 3. – С. 160–

168. – **Бібліогр.:** 8 назв. – **Текст статті доступний в Інтернеті:** http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2013_3_20 (дата звернення: 14.07.2017).

Висвітлено проблему виявлення методологічного потенціалу конфліктного підходу до вивчення особливостей соціального партнерства в освітній сфері. Здійснено теоретичний аналіз наукових джерел з означеної проблеми. З'ясовано, що особливу проблему становить дефіцит праць методологічного характеру, на основі яких можна було б осмислювати питання налагодження соціального партнерства в освітній сфері; недостатньо обгрунтовано механізми організаційної взаємодії різних суб'єктів ринку праці та вищої освіти. Охарактеризовано основні напрями теорії конфлікту. Визначено, що у рамках розроблення теорій конфлікту широко використовуються марксистські концепти, аналізуються класові суперечності на основі економіки. Розглянуто шляхи розвитку критичної педагогіки на основі проблемного навчання. Сформульовано наукове бачення: по-перше, ідеї, які розробляються в рамках теорії конфлікту, орієнтують дослідників на розуміння соціального партнерства як такої взаємовигідної кооперації, в якій освітній заклад виступає повноправним партнером; по-друге, соціальне партнерство – це тип соціальної взаємодії, що орієнтує учасників на рівноправне співробітництво, пошук узгодженостей і досягнення консенсусу, оптимізацію відносин; по-третє, соціальне партнерство дозволяє діяти ефективно і успішно, маючи на увазі пріоритетну перспективу, загальну для всіх партнерів, ефективно координувати спільну діяльність з повним визнанням своєї відповідальності.

Ключові слова: *конфліктний підхід, проблемне навчання, соціальне партнерство, соціальна взаємодія, теорія опору, теорія відтворення, навчальні програми, теорія конфліктів.*

12. Структурно-функціональна модель конфліктологічної підготовки майбутніх учителів / І. Л. Холковська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – Київ-Вінниця, 2013. – Вип. 35. – С. 507–513. – Бібліогр.: 7 назв. – **Текст статті доступний в Інтернеті:** http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_35_108 (дата звернення: 09.05.17).

Висвітлено проблему побудови структурно-функціональної моделі процесу формування готовності майбутніх педагогів до попередження та розв'язання конфліктів. Проаналізовано наукові джерела з теми дослідження. Наголошено, що конфліктологічна компетентність учителів розглядається як комплексна якість особистості, внутрішня єдність структури і функцій, що має інтегральний характер, складну структурну організацію і визначає здатність педагога оперативно, гнучко, адекватно і конструктивно попереджувати та розв'язувати конфлікти, які виникають у навчально-виховному процесі. Виокремлено етапи формування когнітивного та операційно-дійового компонентів готовності майбутніх педагогів до попередження та вирішення конфліктів. Охарактеризовано наукові підходи дослідження: системний (загальнонауковий), особистісно-діяльнісний (теоретико-стратегічний), компетентнісний і рефлексивно-творчий

(практико-орієнтовані), які становлять теоретичне підґрунтя для створення структурно-функціональної моделі конфліктологічної підготовки студентів педагогічних ВНЗ. Розкрито зміст взаємопов'язаних блоків: мотиваційно-цільового, змістового, процесуального, оцінювально-результативного. Акцентовано увагу на тому, що головною метою моделі є формування системи конфліктологічних знань і умінь, ціннісних орієнтацій і базових основ індивідуального педагогічного стилю, культури педагогічного мислення як особистісного чинника конструктивного розв'язання педагогічних конфліктів. Констатовано: 1) розроблена модель розвитку готовності майбутніх учителів до попередження та розв'язання педагогічних конфліктів націлює викладачів педагогічних ВНЗ на постановку педагогічних завдань; 2) відбір адекватних засобів формування конфліктологічної готовності майбутніх учителів; 3) може використовуватися студентами з метою самодіагностики та самовдосконалення у галузі педагогічної конфліктології, формування готовності до конструктивного розв'язання педагогічних конфліктів.

Ключові слова: конфлікт, конфліктологічна готовність, структурно-функціональна модель конфліктологічної підготовки, професійна підготовка майбутніх учителів.

13. Педагогічна спадщина А. Макаренка: метод «вибуху» як засіб розв'язання міжособистісних конфліктних ситуацій в учнівському середовищі / Л. А. Порохня // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя: [б. в.], 2013. – Вип. 29. – С. 73–76. – Бібліогр.: 3 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2013_29_14 (14.07.2017).

Висвітлено проблему використання методу «вибуху» – засобу розв'язання міжособистісних конфліктних ситуацій і виховання особистості в сучасному учнівському колективі, що є втіленням соціально-педагогічної ідеї видатного педагога А. Макаренка. Наголошено, що спадщина педагога містить поєднання теорії та методики навчання і виховання, проблеми педагогічної майстерності та практичні здобутки. Акцентовано увагу на специфіці сутності методу «вибуху», а саме: він здійснюється в реальних умовах, впливаючи на самопочуття особистості, загострює позитивні та негативні переживання. Відмічено, що частота використання методу залежить від професіоналізму вихователя, оскільки «вибухає» не внутрішній світ особистості в цілому, а її зіпсовані відносини із суспільством і колективом. Зазначено, що метод «вибуху» надзвичайно ефективний при вмілому педагогічному керівництві, коли поведінка вихованця настільки хибна, що в його вчинках негативне явно переважає, а сам «вибух» позбавляє вихованця можливості чинити опір вимогам, які встановлює колектив. Наведено приклади прийомів впливу методу «вибуху». Розглянуто доцільність використання методу «вибуху» як методу розв'язання міжособистісних конфліктних ситуацій і виховання особистості. Обумовлено, що метод «вибуху» варто використовувати з урахуванням індивідуального підходу до особистості й у поєднанні з іншими методами виховання, які забезпечують розвиток і становлення особистості в колективі.

Зроблено висновок про доцільність і необхідність застосування методу «вибуху», оскільки він дає змогу довести розв'язання конфліктних ситуацій до логічного завершення, сприяє мінімізації емоційного напруження, збереженню позитивного соціально-психологічного клімату, нормалізації відносин та забезпечує виховання особистості в колективі.

Ключові слова: метод «вибуху», міжособистісні конфліктні ситуації, учнівське середовище, колектив, виховання особистості, особистісні особливості.

14. Педагогічні прийоми формування конфліктологічної готовності майбутніх учителів / І. Л. Холковська, Л. В. Тимошенко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – Київ-Вінниця, 2013. – Вип. 36. – С. 449–455. – Бібліогр.: 3 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_36_94 (дата звернення: 09.05.17).

Розглянуто питання організації навчання – сутність та способи використання прийомів педагогічної взаємодії викладача і студентів, що сприяють ефективності підготовки майбутніх учителів до розв'язання педагогічних конфліктів. Проаналізовано сучасний стан теорії і практики конфліктологічної підготовки майбутніх учителів. Виявлено ряд недоліків, а саме: у цілях професійної підготовки педагогів загальноосвітньої школи конфліктологічний компонент представлений контекстно; зміст навчання має фрагментарний, дифузний характер (окремі теми у соціально-гуманітарному циклі та дисциплінах професійної і практичної підготовки), що не забезпечує відповідного рівня підготовленості педагогів до роботи з конфліктними ситуаціями в школі. Представлено конструктивні способи використання прийомів, що виникають у навчально-виховному процесі під час розв'язання конфліктів. Акцентовано увагу на прийомах стимулювання професійної рефлексії та творчого мислення студентів. Описано низку етапів взаємодії викладача й студентів на занятті. Сформульовано висновок, що результативність комплексу розглянутих прийомів конфліктологічної підготовки залежить від майстерності викладача, такту, винахідливості, уміння стимулювати творче мислення студентів, а його застосування сприяє формуванню індивідуальних стратегій поведінки в конфлікті, створює сприятливі умови для професійного самопізнання конфліктної взаємодії, закладаючи тим самим у майбутніх учнів фундамент подальшого виховання, є одним із пріоритетних напрямів вищої педагогічної освіти.

Ключові слова: конфлікт, педагогічний конфлікт, прийоми педагогічної взаємодії, готовність до розв'язання конфліктів, підготовка майбутніх учителів.

15. Асертивна поведінка як новоутворення процесу формування конфліктологічної компетентності майбутнього педагога вищої школи / І. В. Козич // Вісн. Запорізь. нац. ун-ту. Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Запоріжжя, 2014. – № 1. – С. 135–143. – Бібліогр.: 4 назви. – Текст статті

доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_ped_2014_1_20 (дата звернення: 09.05.17).

Висвітлено зміст поняття асертивність як одне з новоутворень процесу формування конфліктологічної компетентності майбутнього педагога вищої школи. Здійснено теоретичний огляд понять конфліктологічна компетентність, асертивність і асертивна поведінка. Показано, що існує незаперечний зв'язок асертивності з конфліктологічною компетентністю. Акцентовано увагу на асертивності (асертивної поведінки) як компонента конфліктологічної компетентності майбутнього педагога вищої школи. Визначено асертивність як один із компонентів конфліктологічної компетентності. Представлено ряд асертивних технік, що розрізняються, переважно, дидактичними ознаками. Зазначено, що джерелом асертивності майбутнього педагога вищої школи має бути почуття професіоналізму, компетентності, тобто, як, якими засобами, методами, техніками здійснити позитивні зміни у спілкуванні з клієнтами, вихованцями, попередити конфлікт, зняти напруження. Виокремлено права майбутнього асертивного педагога вищої школи та зазначено, що вони визначаються етичними нормами, кримінальним кодексом, службовими нормативами. Наголошено, що асертивний педагог чітко знає: свої цілі, свої завдання, план своєї діяльності, свої сильні якості, свої обмеження. Констатовано, що асертивна поведінка у комунікативному соціально-педагогічному процесі – це оптимальний варіант спілкування майбутнього педагога вищої школи зі студентами, вихованцями, з колегами, який призводить до формування самостійної, відповідальної особистості, здатної успішно вирішувати виховні, освітні, психолого-педагогічні проблеми. Підсумовано: асервативна поведінка – це метод поведінки людей, заснований на повазі до себе та інших, який дає можливість гідно досягати поставленої мети; асертивна поведінка майбутнього викладача вищої школи в конфліктній ситуації буде сприяти позитивному вирішенню будь-якого конфлікту або його попередженню. Рекомендовано асертивну поведінку майбутнього викладача вищої школи формувати на заняттях з педагогіки, психології, конфліктології, шляхом дискусій, рольових ігор, розв'язання конфліктних педагогічних ситуацій та розробкою рекомендацій щодо їх профілактики, попередження, розв'язання і подолання.

Ключові слова: асертивність, асертивна поведінка, конфліктологічна компетентність, асертивний педагог, майбутній викладач вищої школи, конфліктна ситуація.

16. Стиль поведінки у конфлікті керівника загальноосвітнього навчального закладу як чинник конфліктності вчителів / Т. В. Дуткевич // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2014. – Вип. 23. – С. 170–182. – Бібліогр.: 14 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2014_23_17 (дата звернення: 11.07.17).

Висвітлено результати дослідження особливостей рівня конфліктності вчителів залежно від стилю поведінки у конфлікті керівника в

загальноосвітньому навчальному закладі (ЗНЗ). На основі аналізу літературних джерел розглянуто значення поняття «конфліктність» та доповнено варіантом тлумачення автора, згідно з яким це наявність соціально-психологічних факторів – конфліктогенів, під впливом яких спроможні викликати в особистості конфлікт. Зазначено, що кожен учитель впливає на рівень конфліктності свого педагогічного колективу, зовнішні впливи на особистість вчителя спроможні провокувати його конфліктні прояви. Наголошено, що стиль поведінки керівника ЗНЗ у конфлікті може слугувати певним конфліктогеном, що провокує появу у його підлеглих враження про відсутність взаєморозуміння, породжує комунікативну рефлексію з негативним змістом, викликає емоційну напругу, несприятливий прогноз щодо успішності їх співпраці. Висловлено міркування щодо реакції оточуючих на конфліктну поведінку керівника навчального закладу. Запропоновано розглядати конфліктність учителя як різнорівневе та інтегральне об'єктивно-суб'єктивне утворення, що зумовлене особистісними властивостями вчителя та емоційно гострим типом реагування на конфліктогени. Висунуто припущення про те, що стиль поведінки керівника у конфлікті впливає на стан конфліктності вчителів у віреному йому колективі є концентрованим відображенням його конфліктологічної компетентності і культури. Зауважено щодо відмінності між поняттями стратегії і стилю поведінки у конфліктній ситуації, що пов'язані загальним джерелом будь-якого конфлікту – розбіжністю інтересів сторін. Обстоюється позиція про доцільність позначення стратегії поведінки особистості, що використовується у конфліктних ситуаціях найчастіше і є пріоритетною як стиль. Наведено у вигляді таблиці результати обчислення та узагальнення відсоткових співвідношень кількості вчителів за рівнями їх конфліктності у школах, де керівники представляють основні стилі поведінки у конфлікті. Представлено дані емпіричного дослідження, які засвідчили вплив стилю поведінки керівника у конфлікті на рівень конфліктності учителів, а саме основні стилі поведінки: стиль співпраці, стиль боротьби, стиль пристосування, стиль ігнорування, стиль компромісу.

Ключові слова: конфліктність, конфліктоген, стиль співпраці, стиль компромісу, стиль пристосування, стиль ігнорування, стиль боротьби, міжособистісні взаємини, педагогічний колектив.

17. Психологічні особливості внутрішньоособистісних конфліктів майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : [спец.] 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Боброва Лариса Григорівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Ін-т педагогіки і психології. Київ, 2014. – 20 с. – Бібліогр.: 11 назв.

Висвітлено проблему вивчення психологічних особливостей внутрішньоособистісних конфліктів майбутніх психологів, обґрунтуванні, розробленні, апробації та впровадженні програми активізації позитивного потенціалу внутрішньо особистісних конфліктів майбутніх психологів. Проаналізовано сучасний стан психологічних особливостей внутрішньоособистісних конфліктів у зарубіжній та вітчизняній психологічній

науці. Обґрунтовано актуальність психологічних особливостей внутрішньоособистісних конфліктів майбутніх психологів. Визначено внутрішньоособистісний конфлікт як феномен інтрапсихічної природи, який має різноякісні та різнорівневі прояви. Встановлено, що переживання, які супроводжують внутрішні конфлікти, можуть виконувати конструктивну і деструктивну функції. Зазначено, що вирішення внутрішніх конфліктів – це набуття узгодженості компонентів внутрішнього світу людини, встановлення єдності складових психіки, зниження гостроти протиріч життєвих стосунків та відношень. Досліджено структурні компоненти, рівні та типи внутрішнього конфлікту. Експериментально з'ясовано взаємообумовленість внутрішньо особистісного конфлікту та окремих утворень особистісного розвитку у юнацькому віці. Встановлено рівні прояву внутрішніх конфліктів. Розкрито психологічні чинники внутрішньоособистісних конфліктів. Обґрунтовано, розроблено та апробовано програму активізації потенціалу внутрішніх конфліктів майбутніх психологів, яка, водночас, є програмою їх особистісного зростання. Доведено доцільність її використання у вищому навчальному закладі при підготовці майбутніх психологів.

Ключові слова: внутрішньо особистісний конфлікт, само ставлення, самооцінка, мотиваційна спрямованість, локус контролю, гендерна ідентичність, типи внутрішньо особистісних конфліктів, особистісний розвиток.

18. Конфлікт як шлях вирішення проблем у сфері міжособистісного спілкування / Т. В. Модестова, О. В. Нещерет // Серія: «Психологічні науки: проблеми і здобутки» : зб. / Київ. міжнар. ун-т, Ін-т соц. та політичної психології НАПН України. – Київ, 2015. – Вип. 8. – С. 130–143. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2015_8_10 (дата звернення: 14.07.2017).

Розглянуто зміст феномену конфлікту як природний та динамічний процес розвитку людських відносин, що характеризується наявністю конфронтації інтересів та поглядів сторін. Зазначено, що конфлікт не є завжди негативним, а є невід'ємною частиною формування та розвитку стосунків. Показано, що конфлікт у приватній чи професійній сфері, що є відкрито встановлений та прийнятий сторонами має такі переваги: 1) надає можливість учасникам отримати досвід переживання конфліктної ситуації, навички її подолання; 2) покращити компетентність у зазначеній сфері відносин. Визначено основні типи потенційної поведінки в конфліктній ситуації: уникання, згладжування, компроміс, примус та вирішення проблеми. Розглянуто типові причини виникнення конфліктів в різних сферах життя. Схарактеризовано підходи до вибору доцільної стратегії поведінки. Визначено етапи вирішення конфліктної ситуації: характеристика сторін конфлікту; їх попередніх відносин; визначення підґрунтя конфлікту та середовища, у якому він виник; визначення стратегії та тактики сторін; врахування часових обмежень. Обстоюється позиція про те, що перевагою у процесі вирішення конфлікту є здатність сторін вибачатися за помилкові припущення. Зауважено, що набагато легше вирішити конфлікт, коли людина усвідомлює

власні цілі (особистісні та як частина колективу). Визначено потенціал залучення посередника в якості незалежної сторони як один з перспективних методів конструктивного опрацювання конфліктної ситуації.

Ключові слова: конфлікт, міжособистісне спілкування, уникання, згладжування, компроміс, примус, вирішення проблеми, характеристика сторін конфлікту, попередні відносини, підґрунтя конфлікту, середовище виникнення конфлікту, стратегія, тактика, часові обмеження.

19. Теоретико-методологічні підходи до розгляду поняття конфліктологічної компетентності як складової професійної компетентності викладача / Л. М. Мухіна // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. – Київ, 2015. – Т. 7, Вип. 38. – С. 328–339. – Бібліогр.: 16 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsub_2015_7_38_30 (дата звернення: 09.05.17).

Здійснено теоретичний огляд наукової літератури з проблематики конфліктологічної компетентності викладача. Обґрунтовано актуальність дослідження проблеми конфліктологічної компетентності. Визначено, що конфліктологічна проблематика набула великої значущості в усіх галузях професійної підготовки, особливо в педагогічній освіті. Встановлено, що конфліктологічна компетентність є складовою професійної компетентності викладача. Сформовано структуру професійної компетентності викладача, основними компонентами якої є: методологічна, особистісна, емоційно-мотиваційна, практична компетентності. Відмічено, що конфліктологічна компетентність вищенаведеної структури виконує функцію з'єднуючої ланки між компонентами. З'ясовано, що конфліктологічна компетентність викладача визначається як здатність педагога використовувати спеціальні психологічні знання, уміння та навички поводження у конфліктних ситуаціях та здатність до попередження цих ситуацій. Виділено загальні характеристики конфліктологічної компетентності викладача та її основні компоненти. На підставі теоретико-методологічного аналізу проблеми сформульовано висновок про те, що конфліктологічну компетентність викладача можна визначати як здатність педагога використовувати спеціальні психологічні знання, уміння та навички поводження у конфліктних ситуаціях і здатність до їх попередження.

Ключові слова: конфліктологічна компетентність, професійна компетентність, професійно-педагогічна компетентність, конфлікт, професійна підготовка, професіоналізм, освітній простір, викладач.

20. Значення стилів поведінки у формуванні конфліктологічної культури студентів технічних ВНЗ / О. В. Гречановська // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія : Педагогічні науки. – Чернігів, 2015. – Вип. 124. – С. 144–147. – Бібліогр.: 13 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_124_38 (дата звернення: 09.05.17).

Висвітлено питання ролі стилів поведінки під час конфліктних ситуацій у формуванні конфліктологічної культури майбутніх випускників технічних ВНЗ. Здійснено огляд поглядів науковців щодо означеного питання. Розглянуто сутність понять «культура», «конфлікт», «конфліктологічна

культура». Зазначено, що культура та конфлікт це два фактори, які тісно пов'язані між собою: культура допомагає вирішувати конфлікти, застерігати від їх створення, так як і конфлікт є невід'ємною частиною людського життя. Акцентовано увагу на тому, що фахівець, який володіє конфліктологічною культурою, підготовлений до професійної діяльності на всіх рівнях ускладнень: від міжособистісних (конфліктні ситуації і конфлікти з суб'єктами професійної діяльності) до внутрішньоособистісних (подолання внутрішньоособистісних рольових, когнітивних, мотиваційних конфліктів). Висловлено критичні думки про те, що недостатньо звертається уваги до проблеми доведення до конфліктної поведінки. Зазначено, що визначення конфліктних особистостей допоможе викладачу визначити методіку, за якою можна проводити заняття, вдало підібрати лекційний матеріал і культурологічні приклади, що мінімізують конфлікти. Представлено виявлення стилів поведінки особистості під час конфліктних ситуацій. Показано вплив стилів поведінки на формування конфліктологічної культури. Рекомендовано не зводити поведінку особистості лише до одного із стилів, а зробити висновки за зальними результатами та підібрати правильний підхід у формуванні конфліктологічної культури. Наведено діаграму дослідження діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки за тестом Тамаса К.. Представлено результати тестування, а саме: 32% респондентів мають стиль поведінки компромісний, 22% – протиборство, 13% – співробітництво, 6% – поступливість, 3% – ухилення. Доведено, що під час формування конфліктологічної культури викладач, підбираючи методіку проведення занять, може використовувати і методи, які включають в себе обговорення суперечливих питань; оскільки більшість експериментальної групи не є конфліктними індивідами, то формування конфліктологічної культури буде проходити у сприятливих для всіх респондентів умовах. Сформульовано висновки: 1) формування конфліктологічної культури є важливим елементом навчально-виховного процесу у технічних ВНЗ та є важливим аспектом у формуванні не тільки професійної діяльності, а й в загальному розвитку людини; 2) визначення стилів поведінки особистості під час конфлікту є не лише визначальним фактором для викладача у підготовці методіки проведення занять, а й початковим рівнем з визначення конфліктологічної культури.

Ключові слова: конфлікт, культура, конфліктологічна культура, конфліктологічна культура фахівця, стилі поведінки, професійна діяльність, навчально-виховний процес.

21. Керівник загальноосвітнього навчального закладу як суб'єкт конфліктологічної діяльності / І. І. Киричок, Н. Т. Шульженко // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія : зб. наук. пр. – Київ, 2015. – Вип. 208(2). – С. 102–112. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2015_208\(2\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2015_208(2)_12) (дата звернення: 09.05.17).

Окреслено проблему конфліктологічної компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу (ЗНЗ) як суб'єкта діяльності. Зазначено, що керівник ЗНЗ має передбачати появу конфліктів, прогнозувати

можливий хід конфліктних протистоянь і поведінку опонентів, здійснювати вплив на перебіг конфлікту, за необхідності вирішувати його на об'єктивній основі. Досліджено результати констатуючого експерименту щодо характеристик успішного керівника в оцінках учителів. Представлено результати опитування директорів шкіл і педагогів, проведені в різних регіонах за методикою Н. Ключової «Вивчення взаємин адміністрації і педагогічного колективу». Виявлено чинники деструктивного впливу на психологічний клімат колективу ЗНЗ. Наведено у вигляді таблиці узагальнені результати письмового опитування за основними системоутвірними характеристиками успішного керівника, а саме: «Інноваційний потенціал», «Організаційний потенціал», «Уміння використовувати владу», «Уміння приймати рішення», «Здатність до об'єктивної оцінки підлеглих», «Уміння підтримувати прагнення розвитку у підлеглих», «Комунікативний потенціал». Охарактеризовано системоутвірні характеристики керівника з середнім рівнем конфліктологічної компетентності для порівняння з узагальненою характеристикою керівника з високим рівнем конфліктологічної компетентності, представлену в сучасних психологічних дослідженнях.

22. Обґрунтування доцільності розробки системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів / С. М. Калаур // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. записки Рівнен. держ. гуманітар. ун-ту / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Рівне, 2016. - Вип. 13, ч. 1. - С. 64-69. - Бібліогр.: 9 назв.

Висвітлено проблему конфліктологічної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. Проаналізовано джерела психолого-педагогічного та методичного спрямування з означеної проблеми. Обґрунтовано необхідність використання системного підходу у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. Охарактеризовано суперечності конфліктної взаємодії соціальної сфери (на соціально-педагогічному, науково-теоретичному, науково-методичному рівнях), які покладено в основу формування професійної компетентності. Зосереджено увагу на трьох концептах: теоретичному, методологічному, технологічному, що передбачають оптимізацію діяльності з урахуванням специфіки професій майбутнього соціального педагога і соціального працівника в процесі їх неперервної професійної підготовки («молодий спеціаліст», «бакалавр», «магістр»). Зазначено, що дієвість педагогічної системи буде ефективною, якщо вона міститиме підходи, принципи, компоненти, включатиме етапи (пропедевтичний, базовий, основний, післядипломний), практичні засади й механізми її формування, які спрямовані на вдосконалення критеріїв і показників готовності розв'язання конфліктів у процесі неперервної професійної підготовки. Розкрито методи, які доцільно використовувати під час професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання професійних конфліктів. Встановлено, що знання сутності та специфіки конфліктів соціальної сфери сприяють підвищенню професійної компетентності майбутніх фахівців.

Ключові слова: соціальні педагоги, системність, професійна підготовка, конфліктні ситуації, розв'язання конфліктів, майбутні фахівці, соціальна сфера.

23. Психологія підліткової конфліктності : навч. посіб. / О. М. Чайковська ; МОН України, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2016. – 126 с. – Бібліогр. у кінці глав.

Висвітлено низку питань, об'єднаних в курсі лекцій «Психологія підліткової конфліктності». Структуровано навчальний посібник дванадцятьма темами, а саме: «Психологічні особливості підліткового віку», «Поняття конфліктності особистості у підлітковому віці», «Психологічні детермінанти конфліктності підлітків», «Функції та структура підліткової конфліктності», «Міжособистісні конфлікти у підлітковому віці», «Особливості проявів підліткової конфліктності», «Конфліктність як чинник формування девіантної поведінки підлітків», «Загальна характеристика психокорекції підліткової конфліктності», «Психодіагностичний етап корекції підліткової конфліктності», «Методики комплексної психодіагностики підліткової конфліктності», «Конфліктологічна компетентність підлітків як мета психокорекції», «Організаційні питання корекції підліткової конфліктності», в яких розглянуто теоретичні питання психологічної сутності, механізмів і детермінант конфліктологічності особистості підлітка. Акцентовано увагу на прикладних питаннях психологічної корекції конфліктності підлітків. Розкрито визначені методи, форми, прийоми превентивної роботи у подоланні підвищеної конфліктності підлітків. Особливе місце у навчальному посібнику складають різні методики з визначення складових конфліктності, виявлення психологічних особливостей міжособистісних конфліктів підлітків. Посібник містить список рекомендованої літератури для поглибленого вивчення проблеми конфліктності особистості підлітків.

Ключові слова: підлітки, підлітковий вік, особливості підліткового віку, конфліктність особистості, причини конфлікту, конфліктологічна компетентність, конфліктологічна культура.

24. Прогнозування конфліктів інтересів економічних суб'єктів для ефективного формування оптимальної територіальної організації закладів загальної середньої освіти / О. В. Коломицева // Вісн. Одеського нац. ун-ту. Серія : Економіка. – Одеса, 2016. – Т. 21, Вип. 1. – С. 157–160. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vopn_econ_2016_21_1_37 (дата звернення: 11.07.17).

Розглянуто питання прогнозування конфліктів інтересів економічних суб'єктів для ефективного формування оптимальної територіальної організації закладів загальної середньої освіти – співвідношення оцінок макроцінності та мікроцінності. Зазначено, що механізми формування оптимальної територіальної організації закладів загальної середньої освіти являють собою сукупність заходів, спрямованих на максимальне задоволення інтересів органів місцевого самоврядування та громадян. З'ясовано, в разі

застосування витратного підходу, підходу оцінки соціальної значимості, соціально-економічного підходу необхідно буде ліквідувати певні школи, чим оптимізувати існуючу мережу закладів загальної середньої освіти. Виявлено, що механізми формування оптимальної територіальної організації закладів загальної середньої освіти повинні відповідати на питання, в який спосіб ліквідувати школу, щоб максимально задовольнити інтереси держави в економії бюджетних витрат і громадян у зручному отриманні якісних освітніх послуг, не спричинити конфлікту та зростання рівня невдоволення владою з боку громадян. Обґрунтовано необхідність прогнозування конфліктів інтересів економічних суб'єктів із метою їхнього попередження та нівелювання. Зроблено прогноз щодо виникнення конфліктів інтересів економічних суб'єктів під час оптимізації територіальної організації закладів загальної середньої освіти в регіонах України та окреслено перспективи їхнього вирішення. Подано аналіз останніх наукових досліджень учених щодо державного управління системою освіти та розміщення продуктивних сил. Розроблено матрицю варіантів конфліктів інтересів економічних суб'єктів, які можуть виникнути під час формування оптимальної територіальної мережі закладів загальної середньої освіти. Проаналізовано залежність між оцінкою закладів загальної середньої освіти та зонами ризику виникнення конфлікту інтересів влади та громадян.

Ключові слова: конфліктологічна компетентність, діяльність, керівник навчального закладу, конфлікт, система управління кадрами, управлінські рішення.

25. Практичні методи формування в молодших спеціалістів комерційних коледжів конфліктологічної компетентності у розв'язанні професійних конфліктів / У. М. Гураль // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. - Рівне, 2016. – Вип. 13, ч. 1. – С. 84–87. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2016_13\(1\)_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2016_13(1)_27) (дата звернення: 09.05.17).

Висвітлено проблему формування конфліктологічної компетентності майбутніх фахівців сфери послуг. Здійснено аналіз наукових джерел за темою дослідження. Розглянуто сутність конфліктів та розкрито зміст конфліктологічної компетентності. Визначено конфлікт як складне і багатопланове явище. Схарактеризовано дію конфлікту. Зазначено, що фахівець з дипломом освітньокваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» у період навчання має отримати ґрунтовні знання у галузі конфліктології, оволодіти методами розв'язання конфліктів у визначеній професійній діяльності. Стверджується, що конфліктологічна компетентність є складовою загальної культури людини та відіграє вагомую роль у реалізації професійної діяльності фахівця. Виокремлено елементи конфліктологічної компетентності, а саме: теоретичні знання з конфліктології визначеного професійного напрямку; уміння керувати конфліктом; навички діагностики конфлікту у професійному середовищі на початковій стадії його виникнення; застосування конструктивних технологій розв'язання конфлікту. Встановлено

в результаті спостереження, що студенти-першокурсники освітньокваліфікаційного рівня «молодий спеціаліст» за спеціальностями 5.14010102 «ресторанне обслуговування», 5.03070102 «готельне обслуговування», 5.05170101 «Виробництво харчової продукції» навчаючись на технологічному відділенні Тернопільського коледжу харчових технологій і торгівлі мають низький рівень конфліктологічної компетентності. Розглянуто питання управління конфліктами, проаналізовано шляхи попередження конфліктів. Особлива увага приділена висвітленню поглядів науковців щодо методів формування конфліктологічної компетентності студентів, які здобувають освіту в коледжах. Сформульовано висновки про те, що знання сутності та специфіки конфліктів підвищують професійну, інтелектуальну та особистісну компетентність майбутніх фахівців; практичні уміння дадуть змогу попереджати появу конфліктів, уникати деструктивних конфліктних ситуацій, виходити з конфліктів досягаючи консенсусу.

Ключові слова: конфліктологічна компетентність, галузь конфліктології, коледжі, методи, практичні уміння, конфлікт, конфліктні ситуації, фахівці сфери послуг, конфліктні взаємодії.

26. Психологічні основи профілактики конфліктів у роботі соціального працівника з підлітками / Т. А. Яновська, Ю. І. Калюжна // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2016. – Вип. 31. – С. 583–594 : іл. – Бібліогр.: 12 назв.

Розглянуто проблему визначення теоретичних засад профілактики конфліктів у роботі соціального працівника з підлітками. Здійснено теоретичний аналіз наукової літератури з означеного питання. Розкрито причини конфліктів підлітків у стосунках з дорослими (батьками, вчителями), однолітками (міжособистісні, між особистістю і групою, міжгрупові). Наголошено, що цілеспрямована профілактична діяльність соціальних працівників, психологів, педагогів, батьків дозволяє значно знизити потенційну конфліктність підлітків. Визначено, що будь-яка форма спілкування відповідно впливає на психічний розвиток дітей: ситуативно-ділова сприяє розвитку особистості, самосвідомості, допитливості, сміливості, оптимізму, творчості; позаситуативно-ділова і позаситуативно-особистісна формують уміння бачити в партнерові самоцінну особистість. Доведено, що дорослі відіграють провідну роль у розвитку особистості дитини, а саме: спілкування з дорослими впливає на психічний розвиток дитини, визначає сферу переживань, пізнавальну активність, самоцінку та самосвідомість; спілкування з близькими дорослими та однолітками є умовою й основою формування ставлення до самого себе, інших людей, предметного світу – стоунків, які складають системотворчий компонент особистості. Зроблено висновок, що поза спілкуванням неможливий розвиток у дитини специфічно людських психічних функцій, її особистісне становлення.

Ключові слова: дитина, батьки, особистість, спілкування, дошкільний вік, сім'я, емоційна сфера, психічний розвиток, підліток, конфлікт.

27. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект : навч.-метод. посіб. / [авт.: Андрєєнкова В. Л. та ін.] ; Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи НАПН України, Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Громад. орг. «Ла Страда – Україна». - Київ : Стеценко В. В., 2016. – 191 с.

Розглянуто проблему профілактики росту насильства та конфліктів у суспільстві та шкільному середовищі в умовах анексії частини території України та збройного конфлікту на Сході України. Структуровано навчальний посібник вісьмома розділами: «Миробудування. Основні аспекти рівної участі», «Базові поняття конфліктології», «Відновні практики», «Шляхи профілактики та подолання конфліктів у навчальному середовищі», «Базові практичні навички медіації, техніки Кола», «Практика впровадження медіації, техніки Кола», «Навчальна програма та спецкурс для підвищення кваліфікації педагогічних працівників з проблеми «Базові навички медіатора в навчальному закладі. Забезпечення участі жінок і дітей у вирішенні конфліктів та миробудуванні», «Методичні розробки», в яких розглянуто теоретичні та практичні питання, запропоновано методичні рекомендації. Звернуто увагу на практичну спрямованість програми освітньої діяльності та спецкурс «Базові навички медіатора в навчальному закладі. Забезпечення участі жінок і дітей у вирішенні конфліктів та миробудуванні». Представлено програми занять і тренінгів, вправи з окресленої тематики. Посібник містить перелік використаних та рекомендованих джерел й словник термінів.

Ключові слова: конфлікти, психологічні травми, соціальна адаптація, профілактика конфліктів, причини конфлікту, умови конфлікту, медіація, конфліктологічна компетентність, навички медіації.

Отже, формування конфліктологічної культури освітян є однією із особливостей педагогічної взаємодії суб'єктів із різним статусом, рівнем особистісної зрілості, життєвим досвідом і особливостями світовідчуття. Саме освітня діяльність базується на ґрунтовних наукових та практичних досягненнях з проблем конфліктологічної компетентності як складової професійно-соціальної педагогічної компетентності фахівця. Ці розроблення набувають окремого науково-практичного статусу у підсистемах «вчитель – учень», «освітянин – освітянин», «учитель – адміністрація».

Визнання конфлікту небажаним, але неминучим явищем повсякденного життя актуалізує необхідність дотримання визначених норм і правил поведінки у конфліктних ситуаціях, а також формування й розвитку індивідуально-особистісних якостей, які сприяють конструктивному вирішенню проблем різного типу.

Список використаних джерел:

1. **Карамушка, Л. М.** Особливості вияву організаційних конфліктів у професійно-технічних навчальних закладах / Л. М. Карамушка, О. Б. Радченко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Київ, 2012. – Т. 1 : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія, вип. 35. – С. 78–82. – Бібліогр.: 8 назв.
2. **Грибок, О. П.** Психологічні особливості конфліктної поведінки студентів вищих навчальних закладів / О. П. Грибок // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – Вип. 14. – С. 112–119. – Бібліогр.: 10 назв.
3. **Осипова, Т. Ю.** Підготовка майбутніх учителів до запобігання і вирішення конфліктів у професійній діяльності як педагогічна проблема / Т. Ю. Осипова, К. В. Розум // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 16, Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики / МОН України. – Київ, 2012. – Вип. 15. – С. 149–155. – Бібліогр.: 9 назв.
4. **Цісецький, О.** Формування конфліктологічних компетенцій у студентів вищих навчальних закладів / О. Цісецький // Регіон. аспекти розвитку продукт. сил України. – 2012. – Вип. 17. – С. 56–59. – Бібліогр.: 6 назв.
5. **Матійків, І. М.** Роль конфліктологічної компетентності керівника у створенні безпечних психологічних умов праці у педагогічному колективі / І. М. Матійків // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Серія психологічна / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2012. – Вип. 2 (1). – С. 434–444. – Бібліогр.: 17 назв.
6. **Мельнікова, О. В.** Педагогічний конфлікт та методи його подолання / О. В. Мельнікова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика = Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practise : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, НДІ духов. розвитку людини, каф. «ЮНЕСКО» «Духовно-культурні цінності виховання та освіти». – Северодонецьк, 2012. – Вип. 1. – С. 119–126. – Бібліогр.: 3 назви.
7. **Біленька, О. Б.** Соціально-педагогічні конфлікти у вищому навчальному закладі – причини виникнення та шляхи розв'язання / О. Б. Біленька, Т. В. Чайківський // Наук. вісн. НЛТУ України : зб. наук.-техн. пр. / Нац. лісотехн. ун-т України. – Львів, 2013. – Вип. 23.12. – С. 385–389. – Бібліогр.: 3 назви.
8. **Бартків, О.** Формування конфліктологічної культури майбутніх соціальних педагогів у процесі соціально-педагогічної практики / О. Бартків // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Педагогічні науки. – 2013. – № 7. – С. 165–170. – Бібліогр.: 10 назв.
9. **Холковська, І. Л.** Компетентнісний підхід до конфліктологічної підготовки педагогів / І. Л. Холковська // Наук. зап. каф. педагогіки : зб. наук. пр. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2013. – Вип. 31. – С. 323–330. – Бібліогр.: 7 назв.
10. **Бережний, А. І.** Емпатія як ефективний інструмент управління конфліктами в системі інноваційного розвитку закладів освіти / А. І. Бережний

// Економіка буд-ва і міськ. госп-ва. - 2013. – Т. 9, № 3. – С. 229–234. – Бібліогр.: 14 назв.

11. **Шевченко, Н. В.** Соціальне партнерство в освіті: конфліктний підхід як методологічна орієнтація / Н. В. Шевченко // Вісн. Нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Харків, 2013. – № 3. – С. 160–168. – Бібліогр.: 8 назв.

12. **Холковська, І. Л.** Структурно-функціональна модель конфліктологічної підготовки майбутніх учителів / І. Л. Холковська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. – Київ ; Вінниця, 2013. – Вип. 35. – С. 507–513. – Бібліогр.: 7 назв.

13. **Порохня, Л. А.** Педагогічна спадщина А. Макаренка: метод «вибуху» як засіб розв'язання міжособистісних конфліктних ситуацій в учнівському середовищі / Л. А. Порохня // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 29. – С. 73–76. – Бібліогр.: 3 назви.

14. **Холковська, І. Л.** Педагогічні прийоми формування конфліктологічної готовності майбутніх учителів / І. Л. Холковська, Л. В. Тимошенко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. – Київ ; Вінниця, 2013. – Вип. 36. – С. 449–455. – Бібліогр.: 3 назви.

15. **Козич, І. В.** Асертивна поведінка як новоутворення процесу формування конфліктологічної компетентності майбутнього педагога вищої школи / І. В. Козич // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту. Педагогічні науки: [зб. наук. пр.] / Запоріз. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2014. – № 1. – С. 135–143. – Бібліогр.: 4 назви.

16. **Дуткевич, Т. В.** Стиль поведінки у конфлікті керівника загальноосвітнього навчального закладу як чинник конфліктності вчителів / Т. В. Дуткевич // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2014. – Вип. 23. – С. 170–182. – Бібліогр.: 14 назв.

17. **Боброва, Л. Г.** Психологічні особливості внутрішньоособистісних конфліктів майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : [спец.] 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Боброва Лариса Григорівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Ін-т педагогіки і психології. – Київ, 2014. – 20 с. – Бібліогр.: 11 назв.

18. **Модестова, Т. В.** Конфлікт як шлях вирішення проблем у сфері міжособистісного спілкування / Т. В. Модестова, О. В. Нещерет // Збірник. Серія: Психологічні науки: проблеми і здобутки / Київ. міжнар. ун-т, Ін-т соц.

та політичної психології НАПН України. – Київ, 2015. – Вип. 8. – С. 130–143. – Бібліогр.: 11 назв.

19. **Мухіна, Л. М.** Теоретико-методологічні підходи до розгляду поняття конфліктологічної компетентності як складової професійної компетентності викладача / Л. М. Мухіна // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Київ, 2015. – Т. 7 : Екологічна психологія, вип. 38. – С. 328–339. – Бібліогр.: 16 назв.

20. **Гречановська, О. В.** Значення стилів поведінки у формуванні конфліктологічної культури студентів технічних ВНЗ / О. В. Гречановська // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2015. – Вип. 124. – С. 144–147. – Бібліогр.: 13 назв.

21. **Киричок, І. І.** Керівник загальноосвітнього навчального закладу як суб'єкт конфліктологічної діяльності / І. І. Киричок, Н. Т. Шульженко // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія : зб. наук. пр. / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Київ, 2015. – Вип. 208, ч. 2. – С. 102–112. – Бібліогр.: 7 назв.

22. **Калаур, С. М.** Обґрунтування доцільності розробки системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів / С. М. Калаур // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманітар. ун-ту / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Рівне, 2016. – Вип. 13, ч. 1. – С. 64–69. – Бібліогр.: 9 назв.

23. **Чайковська, О. М.** Психологія підліткової конфліктності : навч. посіб. / О. М. Чайковська ; МОН України, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2016. – 126 с. – Бібліогр. у кінці глав.

24. **Коломицева, О. В.** Прогнозування конфліктів інтересів економічних суб'єктів для ефективного формування оптимальної територіальної організації закладів загальної середньої освіти / О. В. Коломицева // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Економіка / МОН України, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2016. – Т. 21, вип. 1. – С. 157–160. – Бібліогр.: 11 назв.

25. **Гураль, У. М.** Практичні методи формування в молодших спеціалістів комерційних коледжів конфліктологічної компетентності у розв'язанні професійних конфліктів / У. М. Гураль // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2016. – Вип. 13, ч. 1. – С. 84–87. – Бібліогр.: 7 назв.

26. **Яновська, Т. А.** Психологічні основи профілактики конфліктів у роботі соціального працівника з підлітками / Т. А. Яновська, Ю. І. Калюжна // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка

НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2016. – Вип. 31. – С. 583–594 : іл. –
Бібліогр.: 12 назв.

27. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект : навч.-метод. посіб. / [авт.: Андрєєнкова В. Л. та ін.] ; Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи НАПН України, Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Громад. орг. «Ла Страда – Україна». - Київ : Стеценко В. В., 2016. – 191 с.